

Владислава Гордић

ВИРТУЈАЛНИ ПАЛИМПСЕСТИ: АНГЛОАМЕРИЧКА КЊИЖЕВНА СЦЕНА

Књижевну сезону 1995/96. у Енглеској и Америци свакако је, поред осталог обележио и убрзан продор електронских медија у издаваштво. Иако се на компакт дисковима за сада бележе највише енциклопедије и приручници, све је очигледије да ће бум Интернета који се догодио у претходне две године променити како изглед књиге, тако и њену дистрибуцију и читалачку рецепцију. Појмови "хипертекст" и "CD-ROM" све су више у оптицају, а утицај компјутерске технологије на литерарну имагинацију имаће далекосежне последице. Ипак, извесно је да се Гутенбергова галаксија неће раскинути тако брзо: чак и поклоници "технолошког Узвишеног" уверавају нас да коришћење ком-пјутерске мреже у литерарне сврхе нема за циљ укидање институције писане речи, већда је у штитању покушај да се нова технологија прилагоди традиционалној перцепцији. Нови медији делују у спрези са укорењеним начинима читања и размишљања.

Једна од књига коју британски издавачи најављују, а која се бави управо сусретом традиционалне перцепције и медијске иновације јесте студија Дагласа Рушкова, *Деца хаоса*, (The Children of Chaos). Име овог неконвенционалног теоретичара савремене културе нашим читаоцима је потпуно непознато: његове досад објављене књиге биле су посвећене истраживању виртуелне реалности и феномена "генерације икс". У својој новој студији Рушков се усредсређује на посматрање процеса обликовања деције душе у ери компјутера и замаха кибернетике: како ће се развити деца чији су јунаци монструозни Бивис и Батхед, гротескне Нинџа корњаче и "Моћни ренџери"? За разлику од оних који проричу апокалипсу, Рушков искрено верује да времена која долазе доносе нови сензибилитет, али не и крах хуманистичких идеја.

Током ове јесени на енглеском тржишту треба да се појаве капиталне студије двојице књижевних критичара и теоретичара који су својим радом обележили крај овог миленијума. Једна од тих књига, штавише, представља и особену рекапитулацију хиљадогодишта које остаје за нама. *Злосутна знамења миленијума* (Omens of Millennium) Харолда Блума представља несвакидашњу анализу религије. Блум се враћа назад у историју како би испитао феномен религијског веровања и показао како јудаизам, хришћанство и ислам представљају форме гностицизма. Дејвид Лоц се, међутим, задржава у водама којима најбоље плови његово завидно критичарско и романсијерско искуство овај пута се удружују у покушају анамнезе стваралачког чина. У књизи *Списатељска пракса* (The Practice of Writing) прикупљено је своје есеје, предавања, књижевне критике и дневничке белешке на тему "тајне стваралачког процеса" - настајања романа и драме. Лоц поставља себи као крајњи циљ испитивање како се идеје транспонују у књижевно дело и сувременим аналитичарским умешем прониче у чин писања.

Вероватно најпопуларнији жанр на англоамеричкој књижевној сцени јесте биографија: ове зиме, све су прилике, највише ће се читати књиге о групи Оазис и мемоари Саре Фергусон, бивше војвоткиње од Јорка. Међутим, више је него известно да ће се озбиљнији читаоци, незинтересовани за сензације, окренути биографијама и збиркама писама великих уметника. Валери Елиот, кћи Томаса Стернза Елиота, приредила је очеву преписку; ово дуго очекивано издања књиже "Фабер и Фабер" није се појавило у најављеној време зато што је, наводно, дошло до нових, сензионалних открића у преписци велиоког песника и критичара. Књига је најављена за пролеће 1997; у штитању је други том Елиотове преписке који обухвата године његових највећих криза, болести, новчаних потешкоћа, али и године у којима су настале чувене поеме *Шупљи људи* и *Пепељава среда*.

Крис Маза и Цефри Шел, *Постфеминистичка проза* (Chik-Lit: Postfeminist Fiction), FC2, 1995. Током деведесетих показало се, поплако или неумитно, да се женска књижевност добром делом свела на кухињске одисије и апoteозе употребљеним тампонима. Охра-брене да литераризују своје животне недаће и да књижевност користе искључиво као социолошко-политички инструментаријум за подјармљивање мушкараца, многе списатељице као да су заборавиле да је писање, поред осталог, синоним за игру. Позив да се играмо, експериментишимо и поново спознајмо ужињавање као читалачки доживљај упућује нам антологија постфеминистичке прозе у чијем наслову стоји chik-lit - што ће рећи, "књижевност коју пишу добре рибе". По речима списатељице са псевдонимом Еуридика, *Постфеминистичка проза* најављује књижевни феминизам који је "забаван, секси и луксуз" - спој који је наизглед незамислив.

У предговору антологији Крис Маза каже да се појам постфеминизам не може дефинисати зато што је он плод шале и несташлука, а не обиљног критичког промишљања. "Трагала сам за нечим што превазилази оквире такозваног 'женског писма' и што би се једноставно звало писмо, без обавезе да се одређује уз помоћ рода, али што би истовремено проговорило о разноликости и дубини оног што жене умеју да напишу, никако оног што се очекује да оне напишу."

Жене заступљене у овој антологији пишу, додуше, на све теме карактеристичне за женско писмо. Међутим, њихова проза је неуобичајено иронична, виспрема и обесна а, што је најважније, спремна на експеримент. Формалне иновације огледају се, рецимо, у

успешном покушају Керол Мејсо да у прозном делу суочи поетску слику палимпсеста кроз текстуални сусрет Санфо и Гертруде Стјн; Пеги Шинер сексуални чин претвара у бесконачну логореју, а Ајлин Џој пародијски ишчитају библијску епизоду о Содоми и Гомори, док Кет Милс брачне несугласије користи као калеидоскоп заплета и проповедних гледишта. На трагу Џона Барта, Доналда Бартелмија и "анфан терибла" Кети Акер, нова генерација женског писма наговештава скрути ревалоризацију постмодерног корпуста у којој ће више места бити за женске гласове.

Лари Мекафери, (*После јучерашњег судара: антологија авангардног попа* (After Yesterday's Crash: The Avant-Pop Anthology), Pingvin, 1995.

По ко зна који пут, до нас допирају вести да је постмодернизму одзвонило. Гласник је овог пута један од критичара и теоретичара који је изнео постулат постмодернизма - Лари Мекафери. Нови књижевни правац "авангардни поп" (или краће аван-поп) добио је име по једном албуму, цез трубача Лестера Бовија. Овај музичар сладуњаве поп мелодије користи за развијање бескрајних инструменталних варијација, а Ларију Мекаферiju учинило се да је такав, колико ироничан толико и инновативан, принцип стварања уочљив и у америчкој прози деведесетих.

Авангардни поп устољичава се на крају миленијума као чедо Интернета и виртуелне реалности. Он спаја фасцинације потрошним артиклима и мас медијима карактеристичне за поп арт са субверзијом и радикалним формалним иновацијама који су обележје авангардне уметности. Предговор овој антологији почиње, нимало случајно, цитатом из манифеста дадаизма, писаног године 1918: "Најузвишенја уметност биће она која у свом свесном садржају представља хиљадоструке проблеме тог дана, уметност коју је разнела експлизија од прошле недеље и која вечито покушава да сакупи своје удове након јучерашњег судара... Мржња према штампи, реклами, мржња према СЕНЗАЦИЈАМА типично је за људе који више воле свој наслочањ од уличне буке."

Утеметељи авангардног попа су пост-битнички аутори који су опседнути управо "буком са улице" и свим оним што се сматрало недостојним да буде књижевна инспирација: стрипом, фильмовима Б продукције, телевизијским емисијама. Међу њима су тако различите личности као што су Вуди Ален и Вилијам Бајроуз, Кети Аркер и Сузан Зонтаг, Пинчон, Рејмонд Федерман. Ова нова естетика истражује и критички преиспитује друштво које више није потрошачко, већ хипер потрошачко, друштво у ком се физички и психолошки простор драстично проширије уз помоћ технологије, друштво у ком се уместо гушћијим пером барака још једном баратају. Зато у овој антологији поред одломака из романа и приче срећемо и различите врсте текстуално-визуелних материјала - одломке Интернет верзије филма Дејвида Блера "Восак", колаже Дерека Пела и низ прилога који јанровски равноправно припадају књижевности, филму, стрипу, плакату. Одломке из дела Рејмона Федермана, Пла Остера, Роберта Кувера, Дона Делила, Бруса Стерлинга, Вилијама Гибсона, Тима Робинса, Брета Истона Елиса зналачки је избрао Лари Мекафери, критичар и теоретичар који је у протекле две деценије имао највише слуха за кретања у америчкој књижевности.

Аван-поп Мекафери дефинише као досад незамислив брак склопљен између масовне културе и авангарде. Принцип авангардног попа је "коеволуција" или "спавање са непријатељем" - масовна култура представља безграницну инспирацију за стварање револуционарних дела која ће разорити и умрети заједно с њом. Нова књижевност прихвата ритам свог доба, динамичне наративне стратегије које су ближе не-књижевним формама изражавања: цез импровизације, хипертекст, живе телевизијске преносе, реклами, реп музiku, виртуелне светове попул вида и компјутера. Све аван-поп ауторе карактерише мултимедијалност: Роберт Кувер, Дерек Пел и Лин Тилман бавили су се филмском режијом, Том Робинс (писац романа *И каубојке плачу*, култна личност аван-попа) био је ликовни критичар, Марк Америка је оснивач и уредник часописа "AltX" који се дистрибуира на Интернету и реп музичар, а Рики Дикурне позната је као илустратор Борхесових књига.

Кад амерички аван-поп уметници погледају кроз прозор, каже Мекафери, виде исто што и берлински дадаисти 1918 - замешатљество буке, боја и духовних ритмова масовне културе, врисак и грозницу у души друштва. Висока култура је те слике и речи сматрала бескорисним, али аван-поп и дадаизам осећају да хаотични рој звукова, слика, речи и података говори новим језиком - тајним језиком "џанка" који открива унутрашњи рад колективног несвесног наше културе. Дух кошнице ће надвладати, упозорава Мекафери; само је питање коће ли узајање мноштва гласова постати бука или мелодија.

П. Г. Балард, *Ноћи кокайна* (Cocaine Nights), Лондон, Харпер Колинс, 1996.

Дејмс Грејам Балард (1930), један од најзначајнијих британских романсијера, вероватно је најпознатији по екранизацијама својих романа-филму *Царство сунца* у режији Стивена Спилберга и

контроверзном Судару Дејвида Кроненберга коме се "смеше" цензура и забрана приказивања у већини европских земаља због експлицитних сцена насиља и секса. Овај писац опседнут је разорним моћима технологије колико и првверношћу људског ума, а његова склоност апокалиптичности, дистопији и "роману катастрофе" одводила га је и изван граница SF-а у који га критичари обично смештају.

У септембру се на британском тржишту појавио нови роман Џејмса Баларда, *Ноћи кокаина*, јединствен у његовом опусу по томе што користи образац криминалистичког романа. Ноћи кокаина су постмодернистички омах Агата Кристи, јер својом маестралном завршницом хотимично подсећају на *Убиство у Оријент-експресу*. Ипак, ово дело сувише дубоко задире у аномалије савременог друштва и лекадентност људске душе да би било само јошједан добар енглески кримиј. Главни јунак Чарлс Прентис, писац туристичких приручника и Балардов алтер его, долази у шпанско летовалиште Естреља дат Мар да би избавио од затвора свог брата Френка који је заточен због оптужбе да је изазвао пожар у коме је страдало пет људи. Чарлс, шокиран чинећима да његов брат признаје кривицу, почне на своју руку да истражује; сучава се са тајним светом злочина, дроге и секса који се крије иза углађене фасаде монденског летовалишта. Балард исписује још једну студију о мрачним понорима људске душе, са свештињу да је најчаша спона међу људима саучесништво у злочину...

По списатељском таленту, свестраности ("мој циљ је да сазнам све о свему", изјавио је у једном интервјују) и језичкој виртуозности Балард се може поредити само са Ентонијем Бардисом. Фасцинација насиљем, ранама, крви и смрти, атмосфера мистерије и претње која прокима његову прозу неупоредиви су, ипак, са било којим савременим средствима романописацем. Балардова опседнутост смрти, сексом и технологијом инспирисана је Жана Бодријара да напиše есес о роману *Судар*. Савременом човеку, закључује чувени француски филозоф, технолошка достигнућа не служе више само као средства да се подијам природа и одложи смрт; технологија за човека постаје начин да прошири границе и облике сексуалног уживања. *Кокаинске ноћи* су јошједна варијација на тему тајне везе између Ероса и Танатоса у људској души. Код Баларда ужас и лепота увек иду руку под руку.

Даглас Копланд, *Polaroids from the Dead*, Харпер Колинс, Њујорк, 1996.

Пета књига Дагласа Копланда учвршиће све његове верне читаоце у уверењу да је овај аутор хроничар свог доба и своје генерације. *Полароиди* су необична мешавина прича и репортерских записа у чијем би поднаслову могло да стоји "дијагноза раних деведесетих". Иако се исправа чинило да нема особен печат ни идентитет, деџенија у којој живимо гранична је прта многих промена. Драстично убрзана је живота, прдор технологије у све поре живота и уметности само су неки од симптома промене. *Полароиди* говоре о пролазности, носталгији за старим и стварању сурогата прошlosti. Први део књиге сачињен је од десет кратких прича јесте полуфункционално сведочанство са концептера групе Грејтфул Дед из 1991., пре него што је вођа групе Цери Гарсија умро и бенд се расформирао. Поредити време с почетка и краја њихове каријере веома је тешко - што каже јунакиња једне приче, данас се живи у "Мекдед" култури: све идеје и објекти настају од лажних материјала и у тачно измерим количинама учитавају се у софтвере богаташа. Деведесете су техно-пародија шездесетих: универзум је уступио место мултиверзуму. Модерни клинци спавају у галаксији порнографских реклама за пиво и хистеричне кампање против дроге. "ИЗ МАЈЧИНЕ УТРОБЕ ИЗЛАЗИМО КАО НЕФОРМАТИРАНА ДИСКЕТА;

Љиљана Јокић, Четири мале жене, Стубови културе, 1996

Још једна прича о најтежим годинама нашег живота, приповест из пера Љиљане Јокић на зачудан и ефектан начин здружује ефекте магичног реализма и елементе породичне хронике.

Подсећајући (превасходно по атмосferи) на прошлогодишњу збирку прича Мирјане Павловић *Сумореске*, ово дело би својим горко-шалјивим језиком, призывањем заборављене магије и подсећањем на изгубљену срећу заиста могло допринети да се "сумореска" установи као књижевни жанр српске прозе краја века. Четири жене које се воде и мрзе, сањају пророчке снове и ретроспективно сагледавају све своје успоне и падове подсећају на јунакиње Гарсије Маркеса и Лауре Ескивел. Место Бездан у коме се радња романа одиграва надилази конотације војвођанској топонима и постаје постмодерни хетеротоп, измештен, паралелни свет у коме се дешавају чуда и промене.

Милисав Савић, Bread and Fear, Дерета и Просвета, 1996

Настављајући лепу и ретку традицију објављивања превода српске литературе, Дерета после Светлане Велмар Јанковић, Јве Андрића и низа других прозаиста, објављује и један од десет романа деџеније у преводу на енглески Александра Павића. Опис знамења наше комунистичке прошlosti, потресна прича испрочтана је у мало речи, са дистанце или без превише горчине, испртан је карверовски штуро. Ово је још једна прилика да испитамо једну за наше прилике несвакидашњу

ФОРМАТИРА НАС НАША КУЛТУРА", каже Копланд.

У поглављу "Портрети људи и места" Копланд износи своје импресије о мосту Лажонс Гејт у Ванкуверу, ослушкује Берлин пет година после рушења зида кроз слушалице у којима трешти музика групе REM, пише дирљиво опроштајно писмо Курту Кобејну. "Бележници из Брентвуда", бодријаровско декодирање славе као невидљиве опасности, писана је на тридесет другу годишњицу смрти Мерилин Монро. Копланд анализира смрт филмске диве у контексту самобуства граџи звезде Курта Кобејна и двоструког убиства које је починио О. Џеј Симпсон неколико улица даље од Мерилинне куће, недалеко од Булевара Сумрака. Брентвуд је место на коме се двосмисленост и смрт ендемски укрштају, закључује писац, немоћан да објасни феномен посмртне славе и склоност макабристичком величану загонетно несталим идола.

Полароиди су записи о времену које је обузето славом, зличином и смрћу, времену чији јунаци у жижу интересовања доспевају тек кад умру или се драстично огреше о закону. Као је у наш живот продрла технологија, истрошиле су се и паље у заборав матрице које су одувек одређивала идентитет - вера, породица, идеологија, класни статус, географија, политика, осећање историјског континума. На западној обали Америке, каже Копланд, постало је могуће живети без религије, породичних веза, идеологије, класе политике и историје. Америка је постала "лабораторија де-нарације".

Сем Шепард, *Крстарење рајем* (Cruising Paradise), Лондон, Секер & Варбург, 1996.

Збирка Шепардових прича, *Крстарење рајем* симболише повратак у свет који писац никада стварно није ни напуштао - обесвештењу или жилаву земљу америчког сна, њене пустиње, аутостраде, монтажне кућице и кафане. Четрдесет и једна прича, свака на свој начин, јесте вињета о бруталности, љубави и смрти. Шепард приповеда о свом детињству и сазревању са призвуком носталгије; његов шкрти језик и телеграфски говор нису знамења "сиромаштва срца" већ потискивања прејаких емоција. Прегршт документаристичких вињета прераста у анамnezу Новог света на самом рубу миленијума. Кадрови из америчких живота и из америчких простора постају прилози за аутобиографију једне цивилизације, забележени пером равнодушног каубоја, урбаног друмског витеза тужног лица који крстари прашњавим магистралама у потрази за новим искуствима и старим добрым временима.

Попи З. Брајт, *Диван леш* (Exquisite Corpse), Delacorte Press, 1996

Четврта књига Попи З. Брајт, назване "богињом америчког хорора", окарактерисана је као "канибалistička лубавна прича једног масовног убице". Фабула се заснива на животној причи Џефрија Дамера, многоструког убице чија су опесеција били лешеви, гробља и сацирање људских тела. Међутим, Брајтова не пише стандардни комерцијални роман: њена дела препуна су рециклираних и персифирираних ликова и мотива у распону од готског романа до панк субкултуре и не заустављају се на оргији хорора, еротици и порнографије. Попи З. Брајт урања у жудњу и пориве масовних убица са страшћу, интензитетом и креативношћу које се по силини (иако не и по предзнаку) може поредити само са Џоном Воторсом. Она се сјајно уживљава у сензибилитет хомосексуалаца и изопштеника; иако су њени јунаци крајње прверзни, њихова измештеност нас заводи, а не шокира. Брајтова понире у људску утробу - у сваком смислу те речи.

списатељску каријеру, метаморфозу, савићевским терминима речено, из бандита у професора.

Ненад Милошевић, Умањења, Просвета, Београд, 1996.

Књига поезије Ненада Милошевића личила би на кутију старих а драгих црнобелих фотографија само ако би песме у њој биле статичне. Оне, међутим, подсећају на капи воде које трепере на ивици крова и кроз које се прелама светлост. Чин мирне контемплираје над свакодневицом и меланхолична резигнирања почетак су потраге за емотивним испуњењем. Та потрага је нужан и довољан услуга да се песмама Ненада Милошевића призна дубока унутрашња напетост и динамика.

Претварањем стиха у нарацију, а песме у причу, Ненад Милошевић налази начина да у своје опсервације ненаметљиво утка цитате драгих писаца. Песника не занимају глобална превирања: он бележи свакодневне пулсације живота, фрагменте, тренутке, да би се post festum надовезао на њих поетском рефлексијом. Посматрајући свет као Тиресија, са дубоким знањем и прикривеним болом, он покушава да га зацели блесцима лепоте и мирног дивљења. Чак и кад се свет расипа и рашчлањује, песнику остаје божанска способност да у зрну песка види цео универзум. Ненадова зрница су приче о Ноју и Нему, дневник једне љубави, приче о људима који се разумеју или не разумеју, али који сваки једнако трагају за епифаничним стањима. Огрунт Карверовим шињелом, Ненад Милошевић учи како се емоција у исти мањи спустре и обогаћује интелектуализацијом опажања. Сваки стих, свака песма/фотографија обележени су ишчекивањем катараме. Која ће доћи.

Владислава Гордић